

BIJDRAGEN
EN
MEDEDELINGEN

HISTORISCH JAARBOEK VOOR GELDERLAND

DEEL CVII

2016

VERENIGING GELRE

ARNHEM

2016

ken van Fontanus. Het boek van Janssen en Van Manen is vooral sterk wanneer verschillende gegevens en inzichten met elkaar in verband worden gebracht, zoals dat gebeurt in hoofdstuk 5 wanneer zij de toenemende gereformeerde invloed in Arnhem en het besluit tot een verplichte kerkgang bespreken. Het wordt zelfs even spannend wanneer zij de vraag stellen of Fontanus niet te ver ging in de tegenwerking van andersgelovigen.

Met hun beschrijving van het leven en werken van Johannes Fontanus geven Janssen en Van Manen een bijzonder rijke en erudiete samenvatting van de bestaande en soms moeilijk toegankelijke literatuur. Nu is al deze informatie beschikbaar in een kloek boek met een verantwoorde inhoud. Alle geïnteresseerden in de religiegeschiedenis van het vroegmoderne Gelderland zullen de auteurs hier bijzonder dankbaar voor zijn.

Christiaan Ravensbergen

J.C. Streng, *Leven naar staatsgelegenheid. Gelderse en Overijsselse adellijke vrouwen (1600-1850)* (Streng Hansen publicaties.nl: Epe 2016) 319 blz.; ISBN 978-90-82237-26-9.

Jean Streng is een productief historicus, die zich tot nu toe vooral manifesteerde als een Overijssels historicus. In zijn werk valt hij op door een brede cultuurhistorische belangstelling, die zich vertaalt in studies over adel en patriciaat, gilden, leescultuur, landschapsbeleving en het staatkundige debat. In dit nieuwe, in eigen beheer uitgegeven boek over adellijke vrouwen tussen 1600 en 1850 richt hij zich naast Overijssel ook op Gelderland – een combinatie die hij rechtvaardigt door te wijzen op de culturele, politieke, economische en sociale hegemonie van de adel in deze twee rurale gewesten. Hij had daarbij ook kunnen vermelden dat er zeer nauwe verwantschapsbanden tussen Gelderse en Overijsselse adellijke families bestonden, vooral tussen families uit Salland en de kwartieren van Arnhem en Zutphen. Streng lijkt zich historisch overigens wel nog steeds het meest thuis te voelen in het Oversticht. De meeste anekdotes waarop zijn betoog steunt spelen zich daar af, vooral waar ze op archiefbronnen gebaseerd zijn. Gelderland en Overijssel houden elkaar daarentegen wél mooi in evenwicht wanneer het gaat om de afbeeldingen, maar dat komt doordat de auteur geen enkele illustratie in zijn boek heeft opgenomen. Dat is een opmerkelijke keuze, want specifieke vormen van uiterlijk vertoon behoorden in de vroegmoderne tijd juist tot de karakteristieken van de adellijke cultuur.

In zijn inleiding stelt de auteur dat de wetenschappelijke belangstelling voor de adel de laatste decennia ook in Nederland weliswaar in een stroomversnelling is geraakt, maar dat de adelsgeschiedenis toch nog vooral vanuit een mannelijk perspectief geschreven wordt. Dat is een terecht verwijt, want ook in een recent standaardwerk als *Adel en ridderschap in Gelderland* (Zwolle 2013) spelen vrouwen slechts een rol op de achtergrond – met uitzondering dan van enkele in het oog springende types als de in 1799 terechtgestelde freule Van Dorth. *Leven naar Staatsgelegenheid* laat zien dat de bronnen in ieder geval niet het probleem zijn: adellijke vrouwen blijken in de archieven veel meer sporen te hebben

nagelaten dan vrouwen uit de lagere standen en veel meer sporen dan we misschien zouden verwachten.

Streng besteedt in dit boek – dat gezien de vele slordigheden nog wel een extra redactieslag had verdiend – aandacht aan vrijwel alle aspecten van het leven van adellijke vrouwen. Er zijn afzonderlijke hoofdstukken voor de opvoeding en educatie van meisjes, het verblijf in stift en kloosters, huwelijkskeuzes en huwelijksleven, het huishouden, representatieve consumptie en sociabiliteit. Het boek eindigt met een hoofdstuk over ziekte en de dood. Door deze brede aanpak is het boek ook te lezen als een algemene cultuurgeschiedenis van de Gelderse en Overijsselse adel tijdens het ancien régime en de vroege negentiende eeuw. De hoofdstukken tellen talloze korte episodes waarin de lezer kort of iets langer zicht krijgt op een voorval uit de levens van vrouwen. Deze levens werden in hoge mate geregeerd door standsconventies. Van meisjes werd bijvoorbeeld een goede lichaamshouding en een adellijk voorkomen verlangd. In de achttiende eeuw kregen ze daartoe doorgaans een korset aangemeten, zo nodig werd de rug recht gemaakt met behulp van beugels. Anna Agnes Bentinck moet op zijn minst hebben overwogen om zich aan deze regels te onttrekken, want zij kocht in de jaren 1780 in Zwolle het boekje *Bederving van het menschelijk geslacht door baleinen keurslijven* – zo weten we uit bewaarde klantenboeken van een Zwolse boekhandel. Zij was toen al van middelbare leeftijd, wat het misschien wat makkelijker maakte om zich niet (langer) te conformeren. De meeste jonge vrouwen bleven zich echter inrijgen om te voldoen aan de adellijke norm.

Streng springt in zijn betoog vrolijk van de ene eeuw naar de andere, al ligt de nadruk voor sommige thema's wel heel sterk op de late achttiende en vroege negentiende eeuw – ongetwijfeld omdat er voor die tijd meer bronnen voorhanden zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval in de paragraaf 'Aristocratische representatie', waarin ook de pijnlijke korsetten voorbijkomen. De lezer blijft dan zitten met de vraag in hoeverre de conclusies die de auteur trekt ook gelden voor de vroege zeventiende eeuw. Juist doordat het betoog vaak wordt opgebouwd vanuit die achttiende of negentiende eeuw, dreigt het gevaar dat een bepaalde voorstelling van zaken wordt geprojecteerd op een vroegere tijd. Of dat ook daadwerkelijk vaak gebeurt, durf ik eigenlijk niet zo goed te zeggen – eenvoudigweg omdat de status quaestionis van het onderzoek naar de adel in Gelderland (en Overijssel) dat nog niet toelaat.

Als het gaat om het aangeven van nieuwe richtingen in dat onderzoek stelt deze studie enigszins teleur. De auteur inventariseert meer dan dat hij problematiseert en een duidelijk interpretatiekader dat de talloze anekdotes en voorbeelden in een strak betoog bij elkaar had kunnen houden en samenhang en betekenis verlenen, ontbreekt. Als *Leven naar Staatsgelegenheid* één ding duidelijk maakt, dan is het wel dat er voor de Gelderse en Overijsselse adelsgeschiedenis en dan met name de geschiedenis van de vrouwen, nog zeer veel te winnen valt.

Sophie Reinders